

Szende László

ADALÉKOK RÓMER FLÓRIS KÖZÉPKORRA VONATKOZÓ MUNKÁSSÁGÁHOZ

„Emlékezés a középkor-kutató Rómer Flórisra.” Ezzel a címmel közölt László Gyula egy rövid tanulmányt a *Régészeti Dolgozatok* legelső, 1958-as számában. A neves régészprofesszor szinte csak címszavakban említette meg Rómer szerteágazó munkásságának magyar középkorra vonatkozó részeit, sőt abbéli vélekedésének adott hangot, hogy „Rómer már érett fejvel fordult a középkor emlékei felé, amelyek mellett azelőtt sokszor közömbösen ment el”. László Gyula szerint a váltás a szabadságharc leverése utáni időszak egyik reakciója volt, a nemzeti romantika „a görög pantheon derüs világa helyett a nemzeti múlt dicsőségét s annak romokban is tanítóerejű, borongó emlékezését idézi”. Rómer ebben is úttörő tevékenységet folytatott, a kiemelkedő kvalitású művek mellett ráirányította a figyelmet a kézművesek termékeire, mivel „tisza embersége megérezte ezekben a régi emberek alkotóerejét”. Az írás kiemelte a bencés tudós szintetizálási szándékát: „oklevelek, és régészeti leletek egyeztetésével igyekezett megrajzolni a magyar föld középkori térképét, hogy elénkvetítse azt a földrajzi környezetet, amelyben a középkori ember élete kibontakozott”.¹ Ennek a célnak az érdekében erőfeszítéseket tett a templomok megmentéséért, falképeket mért fel, Corvinákat és más kódexeket fedezett fel, megvizsgálta az ötvösmesterséget, foglalkozott a viselet- és a várostörténettel, illetve a kerámiák típusaival.

Tanulmányomban ezt a képet kívánom tovább árnyalni, ugyanakkor a hatalmas és sokrétű anyag miatt nem törekedhettem a teljességre. Már Rómer impozáns bibliográfiája² is rengeteg középkori vonatkozású tételt tartalmaz, amit mindenképpen érdemes kiegészíteni a kéziratban maradt, különböző közgyűjteményekben fellelhető munkákkal. A téma szempontjából lényeges megvizsgálni az iskolák és a tanárok szerepét, ugyanis tanulóévei alatt számos olyan hatás érte, amelyek befolyásolták későbbi tudományos, így a középkorra vonatkozó munkásságát: jártasságot szerzett az oklevéltanban, a paleográfiában, a források feltárásában. Írásom második részében pedig néhány jelentősebb területet mutatok be. A válogatás teljesen önkényes, inkább az új kutatási eredményekre koncentráltam. Örvedetes, hogy ezek száma a Rómer-emlékévknek köszönhetően erőteljesen megnövekedett.

A történetírói pályán a bencések indították el, akik felkarolták a tehetséges fiatalembert.³ Rómer 1830. október 16-án lépett be a szerzetesek közé, ekkor felvette a Flóris (Florián) nevet. A kolostor a reformkor idején az egyik legizgalmasabb szellemi központként állandó összeköttetésben volt Széphalommal, és a Magyar Tudományos Akadémiával. Szent Márton hegyén alakult ki „érzelmi és tudományos kötődése” a magyar történelem iránt.⁴ Novíciusként Győrbe került, ahol négy féléven

keresztül főként filozófiai tanulmányokat folytatott, illetve a *Historia pragmatica Regni Hungariae* elnevezésű tantárgy keretein belül a magyar múlttal foglalkoztak.⁵ Rómert az 1833-as tanévben Bakonybélben találjuk, ahol Guzmics Izidor felügyelte a diákok előmenetelét.⁶ Guzmicsot, aki korábban Pannonhalmán teológiát tanított, egy évvel korábban nevezték ki a monostor apátjává. A felvilágosult gondolkodású szerzetes komoly érdeklődést mutatott a pedagógia elméleti és gyakorlati kérdései iránt, jó eredményeket ért el tanítványai erkölcsi és tudományos fejlődésében.⁷ Feljegyzése szerint diplomatikából — amit Beély Fidél oktatott⁸ — Rómer „különös hajlandóságot és ügyességet mutatott”.⁹ Az órák alatt minden bizonnyal nagy hatást gyakoroltak rá a régi dokumentumok. „De fölébredtem a régi kéziratok kutatása iránti szenvedélyre is, mely a bakonybéli diplomatikus tanfolyam alatt bennem gerjedett” — emlékezett vissza egy későbbi írásában.¹⁰ Az adatok szerint a jelölt kamatoztatni tudta kalligrafikus tehetségét is: „Ezen szép szorgalmú műeszü fiatal ember ír le a tihanyi 1530-2-diki kéziratot tökéletes facsimilében a Magy. Tud. Társaság kívánatára.”¹¹ A kézirat nem volt más, mint a Tihanyi Kódex, amely az óbudai klarisszák számára készült, és ismeretlen körülmények között került Pozsonyból a Balaton menti apátság könyvtárába. A mű felfedezése Guzmics Izidorhoz köthető, először ő ismertette a Tudós Társaság 1833. évi nagygyűlésén.¹²

Bakonybél után visszatért Pannonhalmára, ahol a teológiai stúdiumokat végezte el. A tehetséges novíciust bevonták az új könyvtár építéséhez¹³ kapcsolódó rendezési munkálatokba. Itt Czinár Mór vette szárnyai alá, „hogy mint segédét beavatta a paleographiába és történelmi tanulmányokba”.¹⁴ A kutatás és „búvárkodás” sajátos érzése teljesen magával ragadta, olyannyira, hogy egy későbbi visszaemlékezése szerint „Könyv- vagy levéltárnokság volt minden vágyam tetőpontja, — azon hivatalok, melyekre oly kevesen vágyódnak!”¹⁵ Rómer régi kéziratokat és ősnymtatványokat válogatott, azon „reménytől vezérelve, hogy ott történelmi kútfőket és nyelvemlékeket fedezhet fel”.¹⁶ Hasonló érdeklődéssel fordult a levéltári anyag felé,¹⁷ amiről jegyzetei is tanúskodnak.¹⁸ Egy füzet 21 oklevél átírását tartalmazza, néhányánál meg is jegyezte, hogy látta az eredeti forrást.¹⁹ Az eredeti iratokkal való közvetlen kapcsolat a forráskiadásban módszertani változáshoz vezetett, Rómer jórészt a családi levéltárakban őrzött okleveleket tanulmányozta, nem pedig a XVII–XVIII. századi másolatokat.²⁰ Ugyanakkor Szent Márton hegyén sem hagyott fel a művészi szintű másolással, Míkó Árpád szerint ekkor készíthette el a pannonhalmi alapítólevél paleográfai azonos metszetét, amely a *Tudományos Gyűjtemény* 1836. évfolyamának első füzetében jelent meg Horvát István szakavatott elemzésében.²¹ De később sem szakadt el az oklevelektől, a Nagy Imre, Paur Iván, Ráth Károly és Véghely Dezső szerkesztésében megjelenő, az első szakszerű oklevéltárnak tekintett *Hazai okmánytár* első kötetében négy iratot tett közzé.²²

A kútfőkben rejlő adatokat sokféleképpen tudta hasznosítani, a gyűjtések inkább a kezdeti próbálkozás szintjét ütötték meg, mindegyükről elmondható, hogy hiányosak. Ide tartozik egy archontológia, amely jórészt középkori egyházi és világi

méltóságokat sorolt fel személyekre lebontva.²³ Továbbá Rómert foglalkoztatta a középkori magyar uralkodók itineráriumának az összeállítása, ami kétség kívül izgalmas vállalkozásnak tűnt. Az itinerárium kutatási módszere arra irányul, hogy egy-egy személy hivatali, avagy magánélete során felkeresett földrajzi helyek lehető legteljesebb adattárát lehessen létrehozni.²⁴ Egy-egy útvonal ismertetése a régi időkre vezethető vissza, de tudományos célú feldolgozásuk a XIX. századig váratlak magukra, az első ilyen típusú munkák Angliában és a német területeken jelentek meg.²⁵ Rómer 1837-es jegyzékébe egyrészt nem vette fel az összes középkori uralkodót, másrészt a hozzájuk kapcsolódó adatok is hiányosak.²⁶ Más kérdés, hogy az első nyomtatott és tudományos igényű itinerárium éppen Rómer közeli barátja, Ráth Károly tollából, Győrött jelent meg 1861-ben.²⁷ A 7500–8000 adatot tartalmazó kötet felvette a versenyt a korabeli angol és német történészek hasonló jellegű munkáival.²⁸

Rómer módszertanának lényeges eleme a személyes tapasztalat. Országjárásai során felkereste, megfigyelte, leírta, lemérte és lerajzolta a különböző építészeti emlékeket, templom- és kolostorromokat, épületmaradványokat, felfigyelt a megmaradt építészeti tagozatokra, szobrokra, falfestményekre. Elég, ha végigtekintünk a jegyzőkönyvekhez készült mutatón, rengeteg középkori vonatkozású objektumra bukkanhatunk.²⁹ Figyelmét szinte semmi sem kerülhette el, a győri székesegyház esetében a karzatra vezető csigalépcső fokainak a számát is feljegyezte.³⁰ A rajzok általában inkább vázlatnak tekinthetők, mint például az albertainfalvai falmaradványoké, de az esetek jelentős részében Rómer megcsillogtatta kezügyességét.³¹ (1. kép) Az ivánci Szent Miklós tiszteletére szentelt templomról készült rajz³² azért jelentős, mert az egyházat 1910-ben elbontották. A képen kis félköríves szentély látható, rossz állapotú támpillérrel megerősített hajóval, a nyugati oldalon pedig a hajó vonalával egyező, erőteljes támpillérrel, a fából ácsolt huszártornyot minden bizonnyal később emelték.³³ (2. kép)

A Rómerrel foglalkozó szakirodalom mindig kiemelte, hogy a tudós számos, azóta már elenyészett műemléket örökített meg. Ehhez kívánok most egy újabb adalékkal szolgálni. Az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött hagyatékában egy-egy rajz található két Árpád-kori korpuszról, amelyeket Sárközy József kömlődi „múzeumában” látott.³⁴ A politikában aktív szerepet vállaló Sárközyvel nevelőtanára, Solymosy Dániel szeretettette meg a régiségeket és a természetet,³⁵ gyűjteményéről Fényes Elek is megemlékezett.³⁶ 1861-től a pápai református főiskola gondnoka lett, két évvel később pedig régiség-, valamint természettudományos gyűjteményét az intézménynek adományozta.³⁷ Rómer még az ajándékozás előtt, Kömlődön látta a tárgyakat, az egyikhez egy rövid leírást is mellékel. A Pápára került gyűjteményről Borsos István készített katalógust, amelyben röviden leírta a tárgyakat, azonban rajzuk nem található a publikációban.³⁸ A jelenleg lappangó³⁹ korpuszokat — stílusjegyeik alapján — minden bizonnyal a limoges-i típusú kereszttek közé lehet(ne) sorolni.⁴⁰ (3. kép)

1. kép
Rómer Flóris vázlata az albertfalvai középkori, korábban templomnak vélt castrumról
(Országos Széchényi Könyvtár)

2. kép
Rómer Flóris rajza egy Árpád-kori korpusról,
amely egykor Sárközy József kömlódi gyűjteményében volt
(Országos Széchényi Könyvtár)

3. kép
Rómer Flóris rajza az ivánci Árpád-kori templomról
(Országos Széchényi Könyvtár)

Az sem elhanyagolható szempont, hogy Rómer első tudományos publikációi középkori témákat érintettek. Lokalizálta a Ravazdon található egykori Szent Villebald egyházat, és utalt arra, hogy a már romos épület köveit — köztük egy római sírkövet — az új pannonhalmi könyvtár építéséhez használták fel, illetve közölte a Béla-kút latin feliratát.⁴¹ Jó érzékkel vizsgálta felül azt a korábban megfogalmazott véleményt, mely szerint a pannonhalmi apátságban található egyik sírkő a lengyel Piast-házból származó Fehér Ulászló⁴² hercegéé lett volna. A sírfelirat feloldása, a történeti adatok és a címeres analógiák összeszedése után helyesen állapította meg, hogy a kőemlék Czudar László apát (1362–1372) számára készült.⁴³ Módszertana egyértelmű: mindig az eredeti forrást kell megvizsgálni, mert elődei ezt több esetben elmulasztották. „Igy írja ki egyik író a’ másik’ véleményét; mert ez könnyebb, mint a’ saját tapasztalás és gondolkodás, kevesebb fáradságba kerül az egyszer elmondottat ismételni, mint vizsgálat alá venni.” — fogalmazta meg találóan.⁴⁴ De ide lehet sorolni egy oklevélközlését is, a győri káptalan 1224-es diplomáját saját másolatgyűjteményéből tette közzé.⁴⁵ Az oklevél eredetije a Pannonhalmi Főapátsági Levéltárban található,⁴⁶ a pontos lelőhelyet azonban Rómer nem közölte. Ugyanakkor

maga a diploma nem volt ismeretlen a kutatás számára, mivel Fejér György *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis* című művében már kiadta, igaz, ő a Hevenesi-féle oklevélgyűjteményben található másolatot használta.⁴⁷

Rómer fontos megállapításokat tett a magyar ötvösség területén is, bár tudományos munkásságának ez kétség kívül egy viszonylag kis szeletét tette ki. A kérdéssel a közelmúltban foglalkozó Kiss Erika tanulmánya szerint a tudós legfontosabb újdonságát az jelentette, hogy analitikus, rendszerező módon tekintett a tárgyra, terminológiai meghatározásai pontosak, az egyes darabokat könnyedén be lehet azonosítani.⁴⁸ Ezt a fajta készségét számos területen kamatoztatni tudta, komoly elismerést jelentett, hogy 1867-ben őt bízták meg a világkiállításra kiküldött tárgyak válogatásával és felügyeletével.⁴⁹ Továbbá elkészítette a kiállított műtárgyak francia nyelvű katalógusát, szerkezete az akkori szempontok szerint modernnek tekinthető.⁵⁰ Szemléletesen írta le a mű azt a Párizsban készített házi oltárt, amelyet 1864-ben Batthyány Artúr rakolcsányi kastélyában Henszlmann Imre társaságában még személyesen tudott megtekinteni.⁵¹ Részletes elemzésében analógiák sorát kereste, hogy meghatározza a mű keletkezési idejét, amit végül Árpád-házi Szent Margit személyéhez kötött. Tévedését egykori tanítványa és nemzeti múzeumi munkatársa, Czobor Béla javította ki.⁵² További példaként érdemes megemlíteni a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményébe tartozó egyik réztálat. A tárgyat korábban bronzkorinak vélték, és ezzel a meghatározással szállították ki az 1867-es párizsi világkiállításra kiállítandó darabok közé. Itt Augustus Wollanston Franks, a British Museum munkatársa figyelmeztette magyar kollégáját, hogy „ezen tál alkalmasint a középkori tárgyak közé tartozik. Kezdtük a hármass rozsdá réteget lepattogatni. Az első réteg sömörféle bibircsókából állt, színe fehéres zöld, sötétebb foltokkal; ezt könnyű volt eltávolítani, ez alatt egy májbarna kéreg, legalul pedig a valódi szirony következett, melyet sérteni kár lett volna. Több órai, béketűró munka után előjöttek egyes vonalok, egyes betűk, melyek jellege a XIII. századot elárulá; és most a lenézett réztáלבól nagyra becsült nézőtárgy lett.”⁵³

A középkoron belül melyik periódus állhatott Rómer szívéhez közel? A kérdés akár költői is lehetne. Azt azonban ki lehet mutatni, hogy a reneszánszot egyáltalán nem szerette. Hampel József szerint „A középkori építészet az ő szemében az egyházi művészet betetőzése volt, oly ideálnak tekintette, melyen az utóbbi korok rontottak, azért a renaissancet és az utána következő barokk és rococo izléseket lelke egész erejével útálta.”⁵⁴ Mikó Árpád pedig arra hívta fel a figyelmet, hogy Rómer mintha vonakodott volna leírni a reneszánsz szót, „pogány, remek elemnek” nevezte.⁵⁵ Igaz, a kortársak közül nem ő volt az egyetlen, aki így vélekedett.⁵⁶

Még ha magát a reneszánsz világát Rómer nem is kedvelte, szerepe máig megkerülhetetlen a Corvina-kutatásban. Mivel a közelmúltban Mikó Árpád és Zsupán Edina tollából kiváló tanulmányok jelentek meg, ezért csak néhány dologra hívnám fel a figyelmet. Minden bizonnyal a személye iránti elismerés egyik jele volt, hogy a Párizsban élő Simonyi Ernő neki adta a Corvinákról szóló jegyzeteit, amelyek az

által felkutatott kódexet leírását is tartalmazták. (Rómer javára írandó, hogy publikációiban tisztességesen hivatkozott elődje munkájára.) Tökéletesen tudta alkalmazni heraldikai, paleográfiai, kodikológiai ismereteit, módszeréhez hozzátartozott, hogy a kötéseket is alaposan tanulmányozta.⁵⁷ Jegyzetei szakszerűek és precízek, a fő célt a hiteles corvinák identifikációja jelentette, de kitért a fizikai tulajdonságokra, és a könyvfestészeti sajátosságokra is.⁵⁸ Akár a régészeti leleteknél, ezen a területen is fontosnak tartotta, hogy minél szélesebb rétegeket vonjon be a kódexek utáni nyomozásba, igyekezett felhívni az érdeklődő nagyközönség figyelmét az esetleg még lappangó darabokra.⁵⁹ Neki köszönhető, hogy a corvina-kodikológia európai színvonalúvá vált.⁶⁰

Foglalkozott pecsétani kérdésekkel is, bár hiányolta, hogy ez a tudományág a heraldikához hasonlóan eléggé „parlagon hever”.⁶¹ Annak ellenére, hogy ezen a területen intenzív munkásságot nem fejtett ki, néhány fontos problémát papírra vetett. A Magyar Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárának őreként különös figyelmet fordított III. Béla aranybullájára, a Németországban talált ötvösművet egy bécsi műkereskedő ajánlotta fel a Múzeumnak. Ennek „megbírálása nem csekély elővigyázatot igényelt, de végre még is valódinak gyaníttatván inkább megvétetett, mintsem hogy nagy kárral elszalasztassék”.⁶² Rómer beszámolójából világosan kiderül, hogy komoly kutatásokat végzett, a kérdéses darabot összevetette a Pray György pecsétani művében szereplő rajzzal,⁶³ és sajnálta, hogy nem tudta megvizsgálni azt az oklevelet, amelyen a pecsét függött. Érzékletesen írta le Drugeth János 1332-es pecsétjét, véleménye szerint „a művész képzelete előtt egy azon korban nagyon is gyakori lovagpecsét ideálja lebegett...”⁶⁴ Őt is gondolkodóba ejtette az a kérdés, hogy milyen kapcsolat lehetett Nápoly és a Magyarországra érkező Anjou-sarj, illetve kísérete között.⁶⁵ (4. kép)

Ha egy kérdésben bizonytalan volt, igénybe vette mások segítségét. Ez történt például a liptói Bogomér fiainak pecsétje esetében. Szentiványi Márton Majláth Béla,⁶⁶ az egyik Liptó megyei politikus javaslatára a birtokában lévő pecsétet elküldte Rómernek, aki szakvéleményt kért Szalay Ágostontól, Nagy Imrétől, illetve a G. – y. monogrammal jelölt személytől (ez utóbbi minden bizonnyal Gyárfás István lehetett⁶⁷). Rómer az *Archaeologiai Értesítő* hasábjain leköszölte G. – y. álláspontját, mely szerint a tárgy egyértelműen hamisítvány, sőt eléggé gúnyos hangvétellel szinte le is írta a reprodukció folyamatát.⁶⁸ Ezt az értelmezést azonban a tulajdonos nem fogadta el, röviden felvázolta a megszerzés körülményeit.⁶⁹ Sőt abbéli örömeinek adott hangot, hogy a tárgyat nem adományozta a Múzeumnak, mert ebben az esetben feltűntették volna, hogy „Sz[entiványi] M[ártontól] egy régi pecsét, amely azonban hamis”. Rómer a kifakadás nem győzte meg: „Mindenkinek kötelesek vagyunk véleményét tiszteletben tartani; azért senkinek kedvét sem akarom rontani, ha szíve valamihez ragaszkodik; de viszont azt is kérem, hogy tőlem se kívántassék azon áldozat, miszerint a világosan hamisat igazinak elismerjem!”⁷⁰ A megoldást végül Nagy Iván, a neves heraldikus szolgáltatta, akit szintén foglal-

koztatott a kérdés. Egyik útja során ugyanis meglátogatta a szintén Bogomér ispántól származó Szmrecsányi család egyik tagját. „A lipói Szmrecsányi családnak Nógrád megyében Tereskén lakó egyik tisztelt tagja Szmrecsányi Emil úr többször szíves volt vélem közleni tudományos használatra családjára vonatkozó régi okleveleket. Legutóbb 1876. évi augusztus 9-én egy baráti látogatásom alkalmával is megörvendeztetett három ily oklevéllel, melyeket a rokon nádasi Baan családtól hozott, és melyek között egy Árpádkori oklevél függő pecsége azonnal megragadta figyelmemet, mert benne tökéletes hasonmására találtam az Archaeologiai Értesítőben Rómer által kiadott kérdéses pecsétnyomó ábrájának.”⁷¹ A valószínűleg egy erdőirtó telepest ábrázoló pecsét egy 1290-ben kiadott oklevélen függött,⁷² a dokumentumból pedig egyértelműen kiderül, hogy Bogomer ispánnak hat fia volt. Nagy Iván az eredményről a Magyar Történelmi Társulat 1876. október 5-i ülésén számolt be, illetve megosztotta tudós társaival — köztük Rómer Flóriszal — is, akik nem emeltek kifogást a bizonyítással kapcsolatban.⁷³

Rómer úttörő munkát végzett a középkori magyar falképek tudományos feldolgoása területén, ennek részleteit Jékely Zsombor alapos tanulmányban mutatta be. A tudós pap egyrészt személyesen járt a helyszíneken, másrészt másolatokat is felhasznált. Ez utóbbiak színvonala változó, sok esetben csak általános felvilágosítást nyújtanak, ugyanakkor jelentőségük azért páratlan, mert elpusztult emlékeket őriztek meg. Az 1874-ben megjelent *Régi falképek Magyarországon* című munka alapmű lett, a középkori falképekkel kapcsolatos publikációk szinte mindegyike hivatkozik rá.⁷⁴ Rómer fő célja az anyag közzététele volt, a topográfiai jellegű korpusz szabatos leírásokat és illusztrációkat tartalmazott.⁷⁵ Tudománytörténeti érdekesség, hogy a bencés tudós a kötet miatt különbözött össze Henszlmann Imrével, aki meglehetősen vitriolos utószóval látta el a művet.⁷⁶

4. kép

Drugeth János nádor (1328–1333) kentaurt ábrázoló pecsétje.

Körirata: S.IOHANNIS-DRVGETI.PALATINI.
HVNGARIAE.IVDICIS.COMANOR(um)
(Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára)

Rómer 1861-ben került Pestre, ahol a Magyar Tudományos Akadémia kézirat- és éremtárának őre lett,⁷⁷ majd 1869. július 1-jétől a Magyar Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárának őreként folytatott meghatározó tudományos tevékenységet.⁷⁸ A főváros ekkoriban hatalmas fejlődésnek indult, ezzel hozható összefüggésbe, hogy 1873-ban megjelentette *A régi Pest* című munkáját, amelyben széles körű levéltári forrásokra támaszkodva⁷⁹ értékes adalékokat közölt a település római és középkori előzményeiről. „Pest bámulatos terjedése és örvendetes csinosodása következtében a régiebb határok, építmények, emlékek; mennél inkább mennek feledésbe a város sajátos régiségei.”⁸⁰ Fraknoi Vilmos dicsérő szavai szerint „A város régibb történetének és középkori épületei csekély maradványainak vázlatos ismertetése után, tulajdonképpen feladatául azt tűzi ki, hogy a törökök kiűzetését követő időszakot, a város újjászületésének viszonyait, a XVII. század végétől a XVIII. század közepéig, állítsa szemünk elé.”⁸¹ Egy kisebb tanulmány erejéig fontos kérdéseket boncolgatott a török kor előtti Buda topográfiájával kapcsolatban.⁸² A korábbi álláspontoktól eltérően helyesen vetette fel, hogy a ferences kolostor a Szent János kapu közelében lehetett, illetve a Helyőrségi templomot a Mária Magdolna plébániatemplommal azonosította.⁸³ A lokalizálásokat elősegítette, hogy tisztázta a Szent György utca eredeti helyét.⁸⁴

Rómer életének utolsó állomása Nagyváradi volt. 1877-ben ugyanis elnyerte az egyházmegye egyik kanonoki stallumát, s megvált a fővárosban viselt tisztségeitől.⁸⁵ A XVIII. század középső harmadában Patachich Ádám nagyváradi püspök azzal kívánta emelni udvarának fényét, hogy a tudományos és irodalmi élet terén kitűnő egyházi személyeket hívott meg tisztes megélhetést biztosító, ám kevés hivatali kötelezettséggel járó kanonoki stallumokra. Rómer így olyan nagy formátumú tudósok nyomdokaiba léphetett, mint Schönvisner István, Pray György, Katona István vagy Fejér György.⁸⁶ Az egyházmegye területe számos kutatási lehetőséget rejtett magában. Így például régi terve volt, hogy terepbejárással kataszterizálja Bihar megye még meglévő régészeti és műemlékeit.⁸⁷ Maga a jegyzék nem maradt fent, de *Bihar megye régészeti és néprajzi szempontból* című műve fontos információkat tartalmaz.⁸⁸ Az utakra elkísérte Storno Ferenc is, aki számos illusztrációt készített több, azóta már megsemmisült templomról, freskóról, kazettás famennyezetről, klenódiumról.⁸⁹

Rómer nevéhez fűződik a váradi vár első tudományos igényű feltárása. Annak ellenére, hogy Ferenc József még 1857. május 16-án megszüntette annak erőd jellegét, az ásásokra csak az 1880-as évek elején kerülhetett sor. Trefort Ágoston 1882. február 19-én bízta meg a tudóst a régészeti munkák irányításával.⁹⁰ Az anyagi problémák miatt végül 1883. szeptember 16-án kezdődhetett meg a munka. A fő célt az egykori, I. (Szent) László alapította székesegyház maradványainak a meghatározása jelentette, ugyanakkor a teljes feltárássra nem volt lehetőség.⁹¹ Az ásás a közvélemény érdeklődésére is számot tarthatott, mert a székesegyház sokáig elvesztettnek hitték.⁹² A leletek közül mindenképpen meg kell említeni Andrea Scolari és Thurzó Zsigmond püspökök sírköveit, de Rómer figyelme szinte mindenre,

így például a cseréppíákra is kiterjedt.⁹³ A munkák befejezése után, 1883. november 25-én Rómer egy végjelentést készített, amit végül nem tettek közzé. Ő maga az *Archaeologiai Értesítő*ben foglalta össze az eredményeket, de a tanulmány második része már nem jelent meg.⁹⁴ Amíg az ásatás a különböző közgyűjteményekben őrzött dokumentumokból valamennyire rekonstruálható, addig a leletek legnagyobb részét már nem lehet azonosítani.⁹⁵ Így Rómer itt kifejtett munkássága torzó maradt.

A sort még hosszan lehetne folytatni. Elég, ha átolvassuk a tanítvány, Hampel József visszaemlékezését, néhány esetben akár interdiszciplináris kutatásokkal is találkozunk.⁹⁶ De lehetne szólni a középkori harangokért⁹⁷ tett erőfeszítéseiről, és külön tanulmányt lehetne szentelni annak is, hogy milyen módon adta át hatalmas tudását az új generációnak, mert „mindig azok voltak legkedvesebb leczkéink, melyeket szívesen elbeszélgető tanárunk társaságában, az ó-budai síkságon vagy egyébütt, római vagy középkori romok közös szemlélgetésében töltöttünk.”⁹⁸

JEGYZETEK

¹ László 1958, 46–47.

² Rómer Flóris bibliográfiája elérhető: http://romer2015.hu/?page_id=38 (a letöltés ideje: 2017. január 31.)

³ R. Várkonyi 1996, 291.

⁴ R. Várkonyi 1996, 292.

⁵ Bánhegyi 1991, 92.

⁶ Sörös 1903, 327.

⁷ Fehér 1997, 236.

⁸ Fehér 1997, 237.

⁹ Sörös 1903, 336.

¹⁰ Rómer 1877a, 12.; Mikó 2015, 167.

¹¹ Sörös 1903, 336.; „Készíté ezt szerzetemnek szépreményű növendéke: Rómer Flórián... Tevé pedig e nem csekély gondú és fáradságú munkát minden jutalom vagy díj kívánata nélkül; azt tartván legszébb jutalmának, hogy a Nemzeti Tudós Társaságnak s ez által édes hazájának méltó lehetett szolgálni.” Guzmics Izidor levelét idézi Fraknói 1891, 181–182.

¹² Kovács 2009, 302.; Mikó 2015, 169.

¹³ A Könyvtár átalakítási munkálatai 1833 márciusában kezdődtek. (Sisa 1996, 154.)

¹⁴ Ipolyi 1876, 32.; Mikó 2015, 172.; OSZKK Oct. Hung. 501. IX. 109. szám alatt található egyik bejegyzés is erre a bensőséges kapcsolatra utal. „Hála adóját rovom le. nem szeréntelenség, sem hizelgés. A benedictinusok fő kincsei voltak a könyvtárak, a nélkül kolostoraik olyanok lettek volna mint a templom oltár nélkül. [...] Könyvtár, oklevéltár, Codex diplomaticus, olyan vagy mint azon növény melynek még a gyökere is hasznos, mert nem alapítja meg a dicsőségedet mit tettél, de az mi munkaid után viragzani fog. [...]” A lap hátoldalán: „Maurus 50 éves miséjén.”

¹⁵ Rómer 1862, 227.

¹⁶ Fraknói 1891, 182.

¹⁷ Börzsönyi 1911, 5.

¹⁸ OSZKK Quart. Lat. 2311.

¹⁹ Néhány oklevélnél a pontos lelőhelyet is megörökítette: például az egyik diploma az apátság levéltá-

- rában, míg a másik Szeder Fábián rendtársánál, az apátság levéltárosánál volt.
- ²⁰ Mikó 2015, 172–173.
- ²¹ Horvát 1836; Mikó 2015, 171. szerint „Nem tudjuk, ki volt, aki az alapítólevelet lemásolta facsimileként a rézmetsző számára (az oklevelet a monostorból nem vitték ki), de könnyen lehet, hogy erre az akcióra vonatkozik Rómer visszaemlékezése. (Ekkor másoltam Szent István okmányát Horvát István számára...) A róla ekkor alkotható képbe — 1834-ben mindössze — mindenestre beleillenék.” Rómer életrajzírója, Börzsönyi Arnold is kész tényként említi a másolást. (Börzsönyi 1911, 5.) Ugyanakkor elgondolkodtató, hogy Rómer 1837. február 19-én Horvát Istvánnak írt bemutatkozó levelében nem hivatkozik erre a tevékenységre. Rómer levelét közli Kőhegyi 1970, 252–253.
- ²² Mikó 2015, 173.
- ²³ OSZK Kézirattár Quart. Lat. 231. Az adatgyűjtés a következő négy részből áll. A: Magyar Ország Püspökei; B: Magyar Ország zaslótsai; C: Magyarország Főispánnyai; D: Magyar Ország valóságos és czimzetes Prépostjai, Apátjai, néhány Püspökséggel együtt. Ez az adatsor azonban egyáltalán nem felel meg az archontológiával kapcsolatos követelményeknek. Ezek olyan listák, amelyek időrendben tartalmazták egy adott tiszttség (hivatal, méltóság) összes viselőjét, tisztégszűrésük dátumhatáraival együtt. (Engel 1998, 27.)
- ²⁴ Horváth 2011, 11.
- ²⁵ Horváth 2011, 11–13.
- ²⁶ OSZKK Quart. Lat. 56r-78v Itinerarium Regum Hungariae, a fóliók több helyen üresek. Időrendben haladva a következő uralkodókról jegyzett fel adatokat: I. (Szent) István, II. Béla, III. István, IV. István, III. Béla, Imre, IV. Béla, IV. (Kun) László, I. Károly, Piast Erzsébet (I. Károly hitvese), I. (Nagy) Lajos, Anjou Mária, Zsigmond, Albert, Luxemburgi Erzsébet, I. Ulászló, Hunyadi János, Hunyadi Mátvás, II. Ulászló, II. Lajos, Habsburg Mária
- ²⁷ Ráth 1861. „[...] minden megközelíthető forrásból királyaink utazásihoz az adatokat gyűjté, itthon és a külföldi tudósokkal sűrű levelezésben állván, oly készletet halmozott fel, milyennel e tekintetben nálunk eddig talán senki sem rendelkezhetett.” (Rómer 1869, 15.)
- ²⁸ „A magyar királyok hadjáratai, utazásai és tartózkodási helyei. Győr 1861, 3 5 l., 15 lapnyi előszóval ellátott első önálló munkáján Ráth Károly 15 évig szünetlenül dolgozott és mennyire a jegyzetekben felsorolt 146 különféle, sokszor több kötetű munkából, 27 okmánygyűjteményből és mintegy 30 levéltárból, barátival folytonosan fentartott levelezésből meríthetett, többet gyűjtött össze 8000 adatnál, melyekhez a 2-dik, már megkezdett kiadáshoz még sokkal bővebb készlet maradt fen halála után.” (Rómer 1869, 15–16.; Horváth 2011, 16.) Az 1866-ban megjelent a második kiadás *A magyar királyok és erdélyi fejedelmek hadjáratai, utazási és tartózkodási helyei* címmel.
- ²⁹ Sódor 1980. A jegyzék online is elérhető: http://romer2015.hu/?page_id=385. Külön érdemes kiemelni, hogy az egyes tételekről el lehet érni a vonatkozó naplót, így jelentős mértékben megkönnyítették a keresést. A honlap szerkesztőinek munkáját itt szeretném megköszönni.
- ³⁰ László 2015, 194.
- ³¹ OSZKK Fol. Hung. 1110. V. 147. Rómer lényegre törő megjegyzésével „Castrum ez? Tegnap Albertfalván találtam. Ez góth templomnak alaprajza.” (D. Matuz 1992, 22.) A rom lokalizálását Terei György végezte el, véleménye szerint egy, a XIII. században épült ún. kisvárról lehet szó. (Terei 2002) Az adatért itt szeretném megköszönni Feld István segítségét.
- ³² OSZKK Fol. Hung. 1110. V. 62.
- ³³ Rómer rajzán az épület inkább kápolnának tűnik, míg egy 1903-ban készült fénykép alapján nagyobb kiterjedésű lehetett. (Benczik 2000, 35.) A templom már 1831-ben rossz állapotban volt. (Takó 2015, 39.)
- ³⁴ OSZKK Fol. Hung. 1110. V. 50–51.
- ³⁵ Szigeti – Hermann 2002, 741. A gyűjteményére lásd Prohászka 2002.
- ³⁶ „...különös figyelmet érdemel Sárközy József urnák régi pénz és régiség gyűjteménye, mely mintegy 6000 darab legritkább s jelesebb régi pénzt, különféle gyűrű, pecsét és régi fegyver, urna sat. jeleségeket foglal magában” (Fényes 1848, 50.; Prohászka 2003, 66.)
- ³⁷ Prohászka 2002, 107–108.
- ³⁸ Borsos 1899, 51. „F. 264. Bronz feszület az Árpádok korából, aranyozás nyomaival, 16 cm. magas, szé-

lessége pedig Krisztus kiterjesztett karjainál 12 cm. Hogy csakugyan Árpád-kori feszület, határozottan látható készítés módjából. Jó vastag bronzlemezből készült s mivel a lemez hátulról homorú s előre van domborítva, tehát trébelt munka. Krisztus fején háromágú, u. n. falkorona van; arca fájdalmas kifejezésű s meglehetősen idomtalan. Két szemgolyója lyukat képez, valamint két lábfején is lyuk van, bizonyára azért, hogy fel lehessen szegezni valami nagyobb tárgyra. Az alak felső teste mezítelen s rajta a bordák elég mély bevágásokkal vannak jelezve. Csípőitől kezdve térdig lágyéktakaró fedi. Lábfejei szármolyon, scabellumon nyugszanak s a lábfej körvonalai szintén mélyített korvonalakkal vannak jelezve. [...] F. 265. Bronz feszület. Az előbbihez hasonló munka, csak hogy kisebb, 9,5 cm magas. Ez is aranyozva volt.”

³⁹ Itt szeretném megköszönni Köntös László igazgató (Pápai Református Gyűjtemény) segítségét.

⁴⁰ Lovag 1999, 50. (93. sz.: Boconád), 51. (96. sz. ismeretlen lelőhely). (Kiss 2007, 66.)

⁴¹ Rómer 1840; Sólymos 2000, 8–10., 20.

⁴² Sroka 1991.

⁴³ Lővei 1996, 313.

⁴⁴ Rómer 1841a.

⁴⁵ Rómer 1841b.

⁴⁶ Online elérhető fényképe: <http://monasterium.net/mom/HU-PBFL/Elen/1224/charter> (A letöltés ideje: 2017. május 15.).

⁴⁷ CD III. 1. 464-465.; Az oklevél abból a szempontból lényeges, hogy fontos információt tartalmaz Imre király 1202-es hadjáratával kapcsolatban. A katonai akciót a magyar uralkodó a Guban/tus névvel illetett ellenséggel szemben indította, a kifejezés valószínűleg Kaloján bolgár cár (1197–1207) egyik hadvezérére vonatkozott. Font 1985.; Bárány 2012, 134. Ugyanakkor Rómer rosszul oldotta fel az ösz-zecsapás helyszínét, mert nála — Fejérhez hasonlóan — „in Hungaria” szerepel az „in Graecia” helyett. Ez utóbbira lásd Urkundenbuch I. 98–99. (Nr. 136.).

⁴⁸ Kiss 2015, 155.

⁴⁹ Főrendiházi irományok I., 113–114. (1867. február 19.)

⁵⁰ Rómer 1867; Kiss 2015, 145–148. A jegyzékben közölte a tárgyak megnevezését, anyagát, leírásukat és a provenienciájukat, időnként pedig a méretüket is, sőt az ötvösműveknél a hitelesítő, illetve a mesterjegyeket ábrázolásáról sem feledkezett meg.

⁵¹ Rómer 1868a: különösen 22–30.; Kiss 2015, 143.

⁵² Czobor 1901. Czobor ugyanakkor megvédte mesterét, mert Rómernek a helyszínen nem volt lehetősége tüzetesen szemügyre venni a tárgyat, hanem elavult leírásokat alapján készítette el szakvéleményét. Vele ellentétben Czobor az 1900-ban rendezett párizsi világkiállításon behatóan tanulmányozta az időközben a Rotschildokhoz került műtárgyat, ekkor vette észre a perdöntőnek számító áttetsző ezüstzománc-technikát, amelynek alkalmazása a XIII. század kilencvenes éveinél előbb nem mutatható ki. Véleménye szerint az oltár a XIV. század közepén készült, és minden bizonnyal I. Károly magyar király özvegyének, Piast Erzsébetnek a tulajdona volt.

⁵³ Rómer 1868b: 22. vö.: Lovag 1999: 79. (Nr. 193.)

⁵⁴ Hampel 1891, 24.

⁵⁵ Mikó 2015, 184–186.

⁵⁶ Mikó 2008, 116–120.

⁵⁷ Mikó 2015, 189.

⁵⁸ Zsupán 2015, 203–204.

⁵⁹ Zsupán 2015, 217.

⁶⁰ Zsupán 2015, 221.

⁶¹ Rómer 1875, 54. Ennek fényében Rómer minden bizonnyal elégedetten szemlélte a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társulat 1883-as megalapítását.

⁶² Rómer 1872, 83. Korábban több munkájában felhívta a figyelmet a hamisítványokra: Rómer 1870, 265.; Rómer 1870, 232.

⁶³ Pray 1805, VI. 5. ábra.; Takács 2012, 100–101.

- ⁶⁴ Rómer 1875, 57–58.; A vitéz egy „képzelmenyes állat”-on ül, amely „a rajzolás alatt patásnak tűnt fel, és lábainak, valamint testének nyúlékony volta miatt őznek vagy szarvasnak tekinthető”. Valójában egy kentaurról van szó. (Marosi 1982, 347. (234. sz.) DL 74793)
- ⁶⁵ „Mínthogy a Drugetti-k Salernóból jöttek be I. Károly királyljal: nagyon érdekes lenne megtudni, vajjon az említett címert bírták-e már ősi hazájukban? vagy új honukban kapták kegyes királyuktól?” A nápolyi befolyást a korábbi szakirodalom jelentősnek ítélte, ennek cáfolatára lásd Csukovits 2009.
- ⁶⁶ Majláth Béla (1831–1900) Liptó megye főjegyzője és alispánja volt, tudományos tevékenysége főként helytörténeti, történeti földrajzi, család – és nemességtörténeti kérdésekre irányult. 1873-ban elkészítette a megye földtani térképét, valószínűleg e munkálatok során vette számba a terület régészeti lelőhelyeit. (MTAT II. 827. A szócikket írta: Markó László)
- ⁶⁷ Gyárfás István (1822–1883) főként a jászkunok történetével foglalkozott, de pecsétani írásai is megjelentek. (MTAT I. (A szócikket írta: Markó László) 439–440.)
- ⁶⁸ G. – y. 1870.
- ⁶⁹ „1866-ik év derekán bizonyos visszahelyeztetési perben tanúk hallgattatván ki, az eljárt szolgabíró figyelmét egy gomb voná magára, melyet egyik tanúnak alkalmazott földművelő felső csuháján viselt, ezen gombot vagyis a kérdéses pecsétnyomót a szolgabíró megvevén, nekem ajándékozta. S kérdezvén a parasztot, bogy mikép jutott e gomb birtokába? — Következő választ nyerte: »Én kaptam e gombot egy pálfalvi juhászpajtásomtól, ki azt a szentiváni határban kopár mezőn találta, csuhámon viselem már 17 év óta.«” (Szentiványi 1870, 222.)
- ⁷⁰ Rómer többek között ezt a megjegyzést fűzte a pecsétnyomó tulajdonosának az észrevételére. (Szentiványi 1870, 222.)
- ⁷¹ Nagy 1878, 176.
- ⁷² Kring 1939, 223. A mai állapot alapján a pecsét alakja nehezen kivethető: DL 40198.
- ⁷³ Nagy 1878, 177.
- ⁷⁴ Jékely 2015, 133–134.
- ⁷⁵ Jékely 2015, 130.
- ⁷⁶ „Ellenben ha Rómernek volna igaza, az eddig megállapított chronológiát gyökeresen kellene megváltoztatni; mit csak is alapos és tüzetes munkában, nem pedig röviden, ex cathedra tenni lehet.” „Nin-csen tehát Rómer barátomnak sem oka, sem joga a tömjénfüstölőt fejemhez csapni.” (Rómer 1874, 161–163.; Jékely 2015, 138–142.) Ortvy Tivadar Hampel Józsefnek írt leveléből pedig arról értesülünk, hogy Henszlmann „most nem jár hozzánk [a Magyar Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtarába], ő és Rómer úr újból meghasonlottak, amennyiben t. i. Henszlmann éles glossát csatolt Romer úr fal-festményeihez. Én még nem olvastam azt, de amint a tanár úr mondja, nagyon éles és masszív. Én saj-nálom, hogy e két ember nem lehet meg békében egymás mellett, hiszen egyik a másiknak oly könnyen előnyére lehetne.” (OSZKK Levelestár, Ortvy Tivadar Hampel Józsefhez, 1874. november 18.)
- ⁷⁷ Valter 2015, 18.
- ⁷⁸ Debreczeni-Droppán 2015.
- ⁷⁹ Gyalmos 1975, 9.
- ⁸⁰ Rómer 1873, 3.
- ⁸¹ Fraknói 1891, 191.
- ⁸² Rómer 1877b.
- ⁸³ Végh 2006, 64–66.
- ⁸⁴ Végh 2006, 72.
- ⁸⁵ Az (önkéntes?) távozásának lehetséges okaira lásd Debreczeni-Droppán 2015, 71–75.
- ⁸⁶ Lakatos-Balla 2015, 27–28.
- ⁸⁷ „Amint a fővárosból távoztam szándékom az volt ezen, régészetileg majdnem szűz megyének, főleg pedig az oly virágzó egyházi megyének minden zegzugát átkutatni, és ami még ittott mai napon fel-található vala, közzé tenni! Így igaz sokkal kevesebb jövend mostan napfényre mivel csak egyes írá-nyokban és rövid utakban vizsgálhattam ezen oly terjedelmes — majd kis országnak is beillő — me-gyét (a hajdanta úgy nevezett Religionis Catholica virágzó kertjét), melynek már eddig is teljes ismeretétől majd személyi bajok, majd az utaknak járhatatlansága miatt, továbbra elűttem.” (Sz.

Máthé 1974, 288.)

⁸⁸ Sz. Máthé 1974, 284.; Lakatos-Balla 2015, 54–61.

⁸⁹ Nemes 1989, 247.

⁹⁰ Kerny 1989, 16.

⁹¹ A vízellátást biztosító kút a várudvar közepén, az egykori szentély területén helyezkedett el. A katonai parancsnokság pedig meg akarta óvni az objektumot károkozástól. (Kondorosy 2015, 206.)

⁹² A sajtó már az ásások megkezdése előtt is több cikket szentelt a kérdésnek, néhol kiszínezve, eltúlozva az eredményeket. (Kerny, 1989, 16. Lakatos-Balla 2015, 62.)

⁹³ Kondorosy 2015, 207–212.

⁹⁴ „A márvány sírkőtöredékekről, a talált sok kisebb tárgyról, valamint az ásás érdekes folytatásáról a II. közlés szóland.” (Rómer 1883, XXIV.)

⁹⁵ Lakatos-Balla 2015, 66.

⁹⁶ „Rómernek e középkori földrajzi kísérlete [t. i. Magyarország földirati és terményi állapotáról a középkorban. Pest, 1861.] mindazoknak, kik a história s a természetrajz mesgyéjén járnak, nagy hasznot tett az által, hogy a régi oklevelekben előforduló állat- és növények gazdag lajstromát csatolta értekezéséhez.” (Hampel 1891, 14.)

⁹⁷ Hampel 1891, 12.; Patay 1989, 20., 124.

⁹⁸ Hampel 1891, 23.

IRODALOM

- BÁNHEGYI Miksa
1991 Rómer meghatározó pályakezde. *Archaeológiai Értesítő* 118/1–2. Budapest, 92–94.
- BÁRÁNY Attila
2012 II. András balkáni külpolitikája. In: *II. András és Székesfehérvár*. Szerk.: Kerny Terézia – Smohay András. Székesfehérvári Egyházmegyei Múzeum, Székesfehérvár, 2012. 129–173.
- BENCZIK Gyula
2000 *Ivanc*. Száz magyar falu könyvesháza Kht., Budapest.
- BORSOS István
1899 *A Pápai Ev. Ref. Főiskola Régiségtárának és Történet-Philológiai Múzeumának katalógusa*. Főiskolai Könyvnyomda, Pápa.
- BÖRZSÖNYI Arnold
1911 *Rómer Flóris Ferencz*. Győregyházm. könyvsajtója, Győr.
- CD
Codex diplomaticus ecclesiasticus ac civilis. I–XI. Stud. et op. Georgius Fejér. Typis Typogr. Regiae Universitatis Ungaricae, Budae, 1829–1844.
- CSUKOVITS Enikő
2009 Az Anjou-kori intézményi újítások nápolyi párhuzamai. In: *Honoris causa. Tanulmányok Engel Pál tiszteletére*. Szerk.: Neumann Tibor – Ráczy György. MTA Történettudományi Intézete, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kara, Budapest – Piliscsaba, 19–62.
- CZOBOR Béla
1901 Árpádházi boldog Margit állítólagos oltárkéje. *Akadémiai Értesítő* 12/9. Budapest, 409–422.
- DEBRECZENI-DROPPÁN Béla
2015 Rómer Flóris a Magyar Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárának élén. In: *Archaeologia és műtörténet. Tanulmányok Rómer Flóris munkásságáról születésének 200. évfordulóján*. Szerk.: Kerny Terézia – Mikó Árpád. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 35–75.
- D. MATUZ Edit
1992 Adatok Rómer Flóris kéziratok hagyatékából Pest-Buda középkori történetéhez. *Budapest Régiségei* 29. Budapest, 11–32.
- ENGEL Pál
1998 Archontológia. In: *A történelem segédtudományai*. Szerk.: Bertényi Iván. Osiris, Budapest, 27–36.
- FEHÉR Katalin
1997 Beély Fidélt és a bakonybéli bencés tanárképzést. *Magyar Pedagógia* 97/3–4. Szeged, 235–245.
- FÉNYES Elek
1848 *A magyar birodalom statistikai, geographiai és történeti tekintetben. Részletes és kimerítő leírása Magyar és Erdélyországnak. 1. kötet. Komárom vármegye*. Beimel, Pest.
- FONT Márta
1985 Kiket neveztek Gubatusnak a XIII. század elején? *Studia Paedagogica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata* 2/1. Pécs, 11–15.
- Főrendiházi irományok I.
<http://mpgy.ogyk.hu/>
- FRAKNÓI Vilmos
1891 Rómer Flóris emlékezete (1815–1889). *Századok* 25/3. Budapest, 177–199.
- GYALMOS János
1975 Bevezetés. Budapest története megírásának előzményei. In: *Budapest története I. Az őskortól az Árpád-kor végéig*. Szerk.: Gerevich László. Akadémiai Kiadó, Budapest, 9–15.
- G. – y. [Gyárfás István?]
1870 A régi pecsétről. *Archaeológiai Értesítő* 4/6. Pest, 157–158.
- HAMPEL József
1891 Emlékbeszéd Rómer F. Flóris rendes tagról. In: *Emlékbeszédek a M. T. Akadémia tagjairól. VI. Magyar Tudományos Akadémia*, Budapest 401–464.

- HORVÁT István
1836 Szent István első Magyar Királynak 1000-dik évi Óklevelé, melyben a Pannónia fölött fekvő hegyen épült Szent Márton Monostora Szent Benedek Rendét követő Szerzetes Férfiainak többféle királyi kegyelmeket ajándékozott. (Egy réztáblával.) *Tudományos Gyűjtemény* 20/1. Pest, 94–120.
- HORVÁTH Richárd
2011 *Itineraria regis Matthiae Corvini et reginae Beatricis de Aragonia (1458–[1476]–1490)*. MTA Történettudományi Intézete, Budapest.
- IPOLYI Arnold
1876 *Emlékbeszéd Czinár Mór m. akad. lev. tag felett*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- JÉKELY Zsombor
2015 Rómer Flóris és a középkori magyar falképek korpusza. In: *Archaeologia és műtörténet. Tanulmányok Rómer Flóris munkásságáról születésének 200. évfordulóján*. Szerk.: Kerny Terézia – Mikó Árpád. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 121–142.
- KERNY Terézia
1989 Adatok a váradi vár kutatástörténetéhez. In: *Váradi kőtöredékek. Szobortöredékek, építészeti faragványok, síremlékek az egykori Biharvármegyei és Nagyváradi Múzeum gyűjteményéből*. Szerk. Kerny Terézia. Budapest, MTA Művészettörténeti Kutató Csoport, 15–20.
- KISS Erika
2015 Rómer Flóris és az ötvösség kutatása. In: *Archaeologia és műtörténet. Tanulmányok Rómer Flóris munkásságáról születésének 200. évfordulóján*. Szerk.: Kerny Terézia – Mikó Árpád. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 143–162.
- KISS Etele
2007 Ötvösség és fémművesség Magyarországon a tatárjárás idején. In: *A tatárjárás (1241–42)*. Szerk.: Ritoók Ágnes – Garam Éva. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 60–68.
- KONDOROSY Szabolcs
2015 Elveszett pipák. Rómer Flóris nagyváradi ásatásának leletei. *Arrabona* 51., Győr, 205–216.
- KOVÁCS Zsuzsa
2009 Tihanyi Kódex. In: *„Látjátok feleim...” Magyar nyelvemlékek a kezdetektől a 16. század elejéig*. Szerk.: Madas Edit. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 302–303. (http://nyelvemlekek.oszk.hu/adatlap/tihanyi_kodex, a letöltés ideje: 2017. január 31.)
- KŐHEGYI Mihály
1970 Rómer Flóris levelei az Országos Széchényi Könyvtárban. *Arrabona* 12. Győr, 245–261.
- KRING Miklós
1939 A gazdasági élet. In: *Magyar művelődéstörténet I. Ősműveltség és középkori kultúra*. Szerk.: Domanovszky Sándor. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 213–246.
- LAKATOS-BALLA Attila
2015 *„Biharmegye kultúrhivatását férfiasan emeljük...” Rómer Flóris nagyváradi évei*. Nagyváradi Római Katolikus Püspökség, Nagyvárád.
- LÁSZLÓ Gyula
1958 Emlékezés a középkor-kutató Rómer Flórisra. *Régészeti dolgozatok az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Régészeti Intézetéből* 1. Budapest, 45–48.
- LÁSZLÓ Csaba
2015 Rómer Flóris és a győri székesegyház. *Arrabona* 51. Győr, 193–204.
- LOVAG Zsuzsa
1999 *Mittelalterliche Bronzegegenstände des Ungarischen Nationalmuseum*. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest.
- LÓVEI Pál
1996 Czudar László apát (1362–1372) síremléke. In: *Mons Sacer. Pannonhalma 1000 éve*, I. Szerk.: Takács Imre. Pannonhalmi Főapátság, Pannonhalma, 313–314.
- MAROSI Ernő
1982 A pecsétek művészettörténeti értékelésének lehetőségei. In: *Művészet I. Lajos király korában. 1342–1382*. Szerk.: Marosi Ernő – Tóth Melinda – Varga Livia. István Király Múzeum, Székesfehérvár, 332–358.

- MIKÓ Árpád
2008 Reneszánsz, magyar reneszánsz, magyarországi reneszánsz. Részletek egy stíluskorszak kutatásának történetéből. In: *Mátyás király öröksége. Késő reneszánsz művészet Magyarországon (16-17. század). II.* Szerk.: Mikó Árpád – Verő Mária. Magyar Nemzeti Galéria, Budapest, 115–146.
- MIKÓ Árpád
2015 Egy archeológus a művészettörténetben: Rómer Flóris és a Corvina könyvtár. I. In: *Archaeologia és műtörténet. Tanulmányok Rómer Flóris munkásságáról születésének 200. évfordulóján.* Szerk.: Kerny Terézia – Mikó Árpád. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 163–192.
- MTAT
2003 *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825–2002. I–III.* Főszerk.: Glatz Ferenc. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- NAGY Iván
1878 Liptói Bogomér fiainak pecsége a XIII. századból. *Archaeologiai Értesítő* 12/5. Budapest, 173–180.
- NEMES András
1989 Id. Storno Ferenc Bihar vármegyei vázlatai. In: *Váradí kötőredékek. Szobortöredékek, építészeti faragványok, síremlékek az egykori Biharvármegyei és Nagyvárad Múzeum Gyűjteményeiből.* Szerk.: Kerny Terézia. MTA Művészettörténeti Kutató Csoport, Budapest, 247–249.
- PATAY Pál
Corpus campanorum antiquarum Hungariae. Magyarország régi harangjai és harangöntői 1711 előtt. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest.
- PRAY, Georgius
1805 *Syntagma historicum de sigillis regum, et reginarum Hungariae pluribusque aliis.* Typ. Univ., Buda.
- PROHÁSZKA Péter
2002 Sárközy József, a műgyűjtő. *Limes* 15/2. Tatabánya, 105–116.
2003 Fényes Elek és Komárom vármegye régiségei. *Limes*, 16/4. Tatabánya, 55–72.
- RÁTH Károly
1861 *A magyar királyok hadjáratai, utazásai és tartózkodási helyei.* Sauervein Ny., Győr.
- RÓMER Flóris
1840 Sz. Vilibald' egyháza, és Béla kútja. *Tudománytár, Értekezések* 8/12. Buda, 370–372.
1841a Zudar László' sírköve. *Tudománytár, Értekezések* 9/1. Buda, 63–66.
1841b Okleveles toldalék. In: *Tudománytár, Értekezések* 9/4. Buda, 261–262.
1862 Az árpási Sz. Jakabról címzett prépostság. Megelőzi: Általános tájékozó eszmék a honi szerzetek történelméhez. *Győri Történelmi és Régészeti Füzetek* 2. Győr, 225–239.
1867 *Catalogue des objets hongrois de l'histoire du travail á l'Exposition universelle de 1867 á Paris.* Typographie Auguste Marc, Paris.
1868a Szent Margit házi oltára. *Archaeologiai Közlemények* 7/1. Pest, 19–42.
1868b Egy középkori réztál. *Archaeologiai Értesítő* 1/2. Pest, 21–27.
1869 Ráth Károly m. akad. tag emlékezete. Eggenberger Ferdinánd M. Akad. Könyvtárusnál, Pest.
1870 Adalék pecséttanunkhoz. *Archaeologiai Értesítő* 2/13. Pest, 262–265.
1870 Régi pecsétek. *Archaeologiai Értesítő* 4/9. Pest, 231–232.
1872 Adalék a pecséttanhoz. *Archaeologiai Értesítő* 6/3. Pest, 82–85.
1874 *Régi falképek Magyarországon.* Athenaeum, Budapest.
1875 Régi pecségeinkről s különösen Drugeth János 1332-iki pecsétéről. *Századok* 9/1. Budapest, 54–59.
1877a A győri káptalan antiphonáléja. Adalékul a régi egyházi irott könyvek és rajzaik ismertetéséhez. *Archaeologiai Közlemények* 11/1. Budapest, 12–26.
1877b Adalék a budai várnak a törökfoglalás előtti helyszíneléséhez. *Archaeologiai Közlemények* 11/1. Budapest, 47–59.
1883 Előleges jelentés a nagyváradai várban 1883-ban történt ásatásról. *Archaeologiai Értesítő* 3. Budapest, XVI–XXIV.

- R. VÁRKONYI Ágnes
1996 Egy pozitívista történész a bencés rendben – Rómer Flóris (1815–1889). In: *Mons Sacer 996-1996. Pannonhalma 1000 éve. II.* Szerk.: Takács Imre. Pannonhalmi Főapátság, Pannonhalma, 290–308.
- SISA József
1996 A Könyvtár és a torony építése. In: *Mons Sacer 996-1996. Pannonhalma 1000 éve. II.* Szerk.: Takács Imre. Pannonhalmi Főapátság, Pannonhalma, 145–161.
- SÓDOR Alajos
1980 *Rómer Flóris úti jegyzetkönyvei.* Kézirat. Budapesti Műszaki Egyetem Építészettörténeli és Elméleti Intézete, Budapest. (http://romer2015.hu/?page_id=385 A letöltés ideje: 2017. március 1.)
- SÓLYMOS Szilveszter
2000 *Ravazd három temploma.* EFO Kiadó, Budapest.
- SÖRÖS Pongrácz
1903 Guzmics Izidor apáti naplója. *Irodalomtörténeti Közlemények* 13/3. Budapest, 323–347.
- SROKA, Stanisław
1991 Fehér Ulászló lengyel herceg, a pannonhalmi bencés apátság kormányzója 1377–79-ben. *Aetas* 6/3-4. Szeged, 94–102.
- SZENTIVÁNYI Márton
1870 Még egy szó a régi pecsétről. *Archaeologiai Értesítő* 4/9. Pest, 219–222.
- SZIGETI István – HERMANN Róbert
2002 Sárközy József. In: *Az 1848–1849. évi első népképviselői országgyűlés történelmi almanachja.* Szerk.: Pálmány Béla. Magyar Országgyűlés, Budapest, 741–743.
- SZ. MÁTHÉ Márta
1975 Rómer Flóris bihari munkássága. (A bihari útinapló.) *A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve*, Debrecen, 283–346.
- TAKÁCS Imre
2012 *Az Árpád-házi királyok pecsétjei.* Magyar Országos Levéltár, Budapest.
- TAKÓ Gábor
2015 *Egyházközségek az Őrség kapujában. Egyházközségek vallási élete a történelem viharain keresztül.* Takó Gábor, Kemestaródfa.
- TEREI György
2002 Az albertfalvai vár lokalizálása. *Budapest Régiségei* 35. Budapest, 633–663.
- Urkundenbuch
1955 *Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg I.* Unter Benützung der Vorarbeiten von W. Goldinger, E. Zöllner und R. Neck, bearbeitet von Hans Wagner. Institut für Österreichische Geschichtsforschung, Graz–Köln.
- VALTER Ilona
2015 *Szóval, tettel. Rómer Flóris Ferenc élete és munkássága (1815–1889).* Duna-Mix Kft., Budapest.
- VÉGH András
2008 *Buda város középkori helyrajza I.* Budapesti Történelmi Múzeum, Budapest.
- ZSUPÁN Edina
2015 Egy archeológus a művészettörténetben: Rómer Flóris és a Corvina könyvtár. II. In: *Archaeologia és műtörténet. Tanulmányok Rómer Flóris munkásságáról születésének 200. évfordulóján.* Szerk.: Kerny Terézia – Mikó Árpád. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 193–221.

RÖVIDÍTÉSEK

- DL = Magyar Nemzeti Levéltár Magyar Országos Levéltára,
Diplomatikai Levéltár (Mohács Előtti Gyűjtemény)
- OSZKK = Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára

CONTRIBUTIONS TO FLÓRIS RÓMER'S WORK RELATING TO THE MIDDLE AGES

This study aims at surveying Flóris Rómer's researches relating to the Middle Ages in Hungary. Rómer was engaged in paleographic, diplomatic and codicological studies already in his school years. He was instructed by excellent teachers in Bakonybél and Pannonhalma. His notes reveal his interest in archontology and itineraries and he even copied medieval deeds. His first studies concerned the Middle Ages; one of them described László Czudar, Benedictine Abbot's tombstone. During his wanderings throughout the country he was mindful of the medieval relics. One exciting object of this kind was a corpus from the Árpadian Age that he penciled in József Sárközy's collection and which has got lost since then. He also made important contribution to the field of the Hungarian goldsmith art; he studied the objects in an analytical, systematic way and formulated precise terminological definitions. He played a decisive role in the field of Corvina studies and it is due to him that this area soon reached an international level. He fathomed the sigillographic problems clearly and described several valuable pieces. In his book, titled *Old Murals in Hungary* that was published in 1874, he did pioneering work in the systematic study of the Hungarian Medieval murals. He was also interested in city historical researches: he mainly studied the history of Pest, but he also cleared up several topographic problems of the Buda Castle. While staying in Nagyvárad he registered the monuments of Bihar County and started to excavate the basilica of Nagyvárad.

László Szende